

دانشگاه گولستان

نشریه مرتعداری

سال سوم، شماره اول، ۱۳۹۵

<http://jrm.gau.ac.ir>

تحلیل سرمایه‌های اجتماعی مؤثر بر مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع (استان کردستان، شهرستان قروه)

*فرزاد احمدی^۱ و روناک احمدی^۱

^۱دانشجوی کارشناسی ارشد مرتعداری، دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی ساری

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۹/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۸/۲۰

چکیده

امروزه مشارکت بدون پشتوانه سرمایه اجتماعی با شکست مواجه می‌شود. از این رو ضعف سرمایه اجتماعی در جامعه روستایی سبب عدم مشارکت آن‌ها در طرح‌های اصلاحی مراتع می‌شود. هدف از این پژوهش بررسی سرمایه اجتماعی و نقش مؤلفه‌های آن در میزان تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع در شهرستان قروه است. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش تحقیق، علی-همبستگی است. جامعه آماری ۶۰۰ نفر از بهره‌برداران مراتع شهرستان قروه بودند که با استفاده از جدول مورگان تعداد نمونه در این تحقیق ۲۳۴ نفر انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه است. چارچوب نظری تحقیق با استفاده از مرور پیشینه نگاشته‌ها تعیین و برای آزمون داده‌های از نرم‌افزار SPSS²² استفاده شد. برای حصول اطمینان از اعتبار پرسشنامه از نظر متخصصان و برای محاسبه پایایی آن از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و مقدار آن بالاتر از ۰/۷ به دست آمد. جهت مقدار اثرگذاری شاخص‌ها در میزان تمایل به مشارکت از مقادیر R^2 استفاده شد. برای بررسی رابطه بین تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع با متغیرهای احساس تعلق، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد بین افراد، اعتماد نهادی و امنیت از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. نتایج نشان داد که شاخص‌های سرمایه اجتماعی قادر به تبیین ۶۲ درصد از واریانس کل تمایل بهره‌برداران به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع بودند. همچنین، نتایج به دست آمده

* مسئول مکاتبه: farzadahmadigh70@yahoo.com

از اثرات کل تحلیل مسیر نشان داد که متغیرهای مشارکت اجتماعی، اعتماد نهادی، اعتماد بین فردی، احساس تعلق و انسجام اجتماعی؛ به ترتیب بیشترین تأثیر را بر میزان مشارکت بهره‌برداران دارند.

واژه‌های کلیدی: مشارکت، سرمایه اجتماعی، اعتماد نهادی، انسجام اجتماعی، شهرستان قروه

مقدمه

مراعات به عنوان یک اکوسیستم طبیعی دارای مؤلفه‌های طبیعی و انسانی بوده که به یکدیگر وابسته هستند (برکس و همکاران، ۲۰۰۸؛ بودین و کرونا، ۲۰۰۹). زندگی و معیشت خانوارهای روستایی به‌طور گسترده‌ای به منابع طبیعی پایه همچون مراعات وابسته است (ریگ، ۲۰۰۶؛ کیپ، ۲۰۰۸؛ اسکونس، ۲۰۰۹). بنابراین اگر در سطح مراعات شاهد تخریب باشیم، خسارت‌های زیادی از لحاظ اقتصادی-اجتماعی به بهره‌برداران وارد می‌شود (بوستوس و همکاران، ۲۰۱۶).

کنترل عوامل تخریب و تشویق عوامل سازنده فقط در دیدگاه‌های فنی و طرح‌های کارشناسی نهفته نیست، بلکه به‌طور عمده در رفتار اجتماعی بهره‌برداران وجود دارد که در قالب مشارکت به خوبی خود را نشان می‌دهد و می‌تواند نقش مهمی در احیای منابع طبیعی ایفا نماید. بنابراین استفاده از مشارکت مردمی به عنوان یک نیاز و ضرورت در تصمیم‌های پیرامون منابع طبیعی به عنوان نزدیک‌ترین و آسان‌ترین راهکار حفظ این منابع مطرح است (خاتون‌آبادی و میرزا علی، ۲۰۰۱). مشارکت مردم جهت حفاظت آب، خاک، پوشش گیاهی و در نتیجه افزایش ادراک و توان آن‌ها جهت پاسخگویی به طرح‌های توسعه می‌تواند این روند را ارتقا بخشد (اوکلی و مارسدن، ۱۹۸۹). مشارکت فرآیندی داوطلبانه است که در آن مردم بدون توجه به تفاوت‌هایی مثل جنسیت، درآمد، قومیت و سطح دانش، تصمیمات را کنترل و یا بر آن‌ها تأثیر می‌گذارند، که جوهر آن بکارگیری نظرات و انتخاب از میان آن‌ها است (نارایان، ۱۹۹۴). بی‌تردید یکی از حلقه‌های گمشده در مدیریت و اجرای طرح‌های مرتعداری، عدم وجود فضای گفتگو بین کارشناسان و عوامل اجرایی یا بهره‌برداران و فقدان اقدامات مشارکتی فعال بین طرفین است. هرگاه تصمیم‌گیری برای طرح‌های منابع طبیعی تنها توسط مسئولان ذیربط و بدون توجه به نظرات بهره‌برداران صورت گیرد، اجرای طرح‌های منابع طبیعی با مشکل مواجه خواهد شد (کریمی دهکردی و همکاران، ۲۰۱۱).

با تقویت رویکردهای مشارکتی در برنامه‌های توسعه و لزوم شراکت سه عامل دولت (اعم از ملی یا محلی)، بخش خصوصی و جامعه مدنی؛ توجه به این نکته ضروری است که هر یک از این شرکا باید صاحب سرمایه‌هایی باشند. سرمایه دولت قدرت سیاسی، سرمایه بخش خصوصی توان مالی و سرمایه جامعه مدنی، سرمایه اجتماعی است (ایمانی جاجرمی، ۲۰۰۱). سرمایه اجتماعی، سرمایه نامحسوسی است که در زندگی افراد اهمیت دارد (آنهیر و کندال، ۲۰۰۲). شیروانی (۲۰۰۳) سرمایه اجتماعی را اینگونه تعریف می‌کند که مجموعه هنجارهای موجود در نظام‌های اجتماعی که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن اجتماع و پایین آمدن سطح هزینه تبادلات و ارتباطات می‌گردد. در واقع این سرمایه، مفهومی چند بعدی است و هر کدام از ابعاد آن به‌تنهایی قادر به تبیین مفهوم آن نیستند (هن و همکاران، ۲۰۰۳). در مقیاس محلی، سرمایه اجتماعی شامل منابعی در اجتماع است که از طریق سطح بالایی از اعتماد، عمل و کنش متقابل، هنجارهای مشترک رفتاری، تعهدات و تعلقات مشترک و شبکه‌های رسمی و غیررسمی به‌وجود می‌آید (کای، ۲۰۰۵).

سرمایه اجتماعی، ارزش اقتصادی روابط بین افراد است (ووپر و سوئر، ۲۰۱۶). به بیان دیگر سرمایه‌های اجتماعی، به‌طور مستقیم در توسعه مناطق نقش دارند (برنارد و همکاران، ۲۰۱۴؛ ۲۰۱۵). تحقیقات اخیر در غنا نشان داده است که کشاورزهایی که بیشتر در ارتباط با سایر کشاورزها بودند توانستند بهره بیش‌تری از زمین‌های خود ببرند و به درآمد بالاتری رسیدند (ووپر و دروستن، ۲۰۱۵؛ ووپر و همکاران، ۲۰۱۶). چراکه سرمایه اجتماعی توانایی افراد را از طریق حمایت اجتماعی بالا می‌برد؛ برای مثال اعتماد به کشاورزان جهت افزایش درآمد خود از طریق کشاورزی می‌تواند توانایی واقعی او را افزایش دهد (بلمار، ۲۰۱۵؛ ووپر و سوئر، ۲۰۱۶). سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند اعتماد و اطمینان را بین افراد به‌طور چشم‌گیری بالا ببرد چون محدودیت‌ها را کم می‌کند (گویسو و همکاران، ۲۰۰۸؛ فیگنبرگ و همکاران، ۲۰۱۳؛ پاماک و همکاران، ۲۰۱۴).

اعتماد از دید بسیاری از صاحب‌نظران یکی از مهم‌ترین شاخص‌های سرمایه اجتماعی به‌شمار می‌رود. اعتماد، وضعیتی است که در آن افراد اطمینان دارند دیگران چیزهایی را که اظهار کرده‌اند یا تعهد نموده‌اند انجام دهند و هر چقدر این اطمینان به دیگران بیشتر باشد، سطح اعتماد بالا می‌رود (یارسن، ۲۰۰۳). انسجام اجتماعی به‌عنوان یکی از شاخص‌های سرمایه اجتماعی، بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دلالت دارد و حاصل پذیرش و درونی کردن نظام ارزشی و هنجارهای یک جامعه و وجود تعلق جمعی و تعامل در میان افراد آن جامعه است (ازکیا و غفاری، ۲۰۰۴). انسجام اجتماعی

در واقع نشان‌دهنده وضعیتی است که در آن افراد به واسطه تعهدات فرهنگی و اجتماعی به یکدیگر وابسته‌اند. این مفهوم اشاره دارد به توافق بین افرادی که در یک نظام اجتماعی مشارکت می‌کنند و به‌ویژه به‌خاطر هنجارها، ارزش‌ها، عقاید و ساختارهای آن با جامعه احساس نزدیکی می‌کنند و به حمایت آن وابسته‌اند (گرین و هاینس، ۲۰۰۲). احساس تعلق مکانی نیز از دید بعضی صاحب‌نظران به‌عنوان شاخص سرمایه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است. احساس تعلق به‌معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آن‌ها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می‌دهد بطوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می‌شود (فورست و کرنس، ۲۰۰۱).

فرزانه و رمضان‌ی (۲۰۱۲) در بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه شهری قائم‌شهر، نشان دادند که بین مؤلفه‌های متغیر مستقل سرمایه اجتماعی، شامل اعتماد عمومی، انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی، آگاهی اجتماعی و دینداری با متغیر وابسته توسعه شهری رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. همچنین نتایج حاصل نشان داد که دو متغیر انسجام و اعتماد عمومی بالاترین تأثیر را در تبیین توسعه شهری دارند. مارشال (۲۰۰۴) در مطالعه‌ای همکاری کشاورزان در کارهای عمومی را مورد بررسی قرار داد. یافته‌های تحقیق نشان داد که آمادگی کشاورزان برای همکاری در اجرای برنامه‌های مورد توافق، بیشتر تحت تأثیر فاکتورهای اجتماعی مثل ادراک آن‌ها از فواید جامعه برای آن‌ها و اعتماد به اینکه دیگر اعضا هم همکاری خواهند کرد، است. محمدی آیدغمیش و همکاران (۲۰۱۱) در مطالعه‌ای با عنوان تحلیل سرمایه‌های اجتماعی مؤثر بر مشارکت در ارتقای بافت‌های نابسامان شهری در منطقه ۱۷ شهر تهران به این نتیجه رسیدند که شاخص‌های مشارکت اجتماعی، اعتماد نهادی، امنیت، اعتماد بین افراد، احساس تعلق و انسجام اجتماعی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر مشارکت اثرگذارند. ووپر و سوئر (۲۰۱۶) در بررسی نقش خودکارآمدی و سرمایه اجتماعی در عملکرد کشاورزان قراردادی در کشور غنا به این نتیجه رسیدند، کشاورزانی که در ارتباط با سایر کشاورزان و اداره‌ها هستند توانسته‌اند کارآمدی بیشتری داشته باشند و به سود بالاتری در کشاورزی برسند. در واقع سرمایه اجتماعی با ایجاد پل‌هایی بین افراد و سازمان‌ها نقش مهمی را در ایجاد توسعه ایفا کرده است. مویس و همکاران (۲۰۱۵) در بررسی استفاده مؤثر از سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه‌گذاری‌های جدید برای کسب و کار روستایی در انگلستان به این نتیجه رسیدند که سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه‌گذاری نقش بسزایی دارد. شاخص‌های سرمایه اجتماعی مانند اعتماد، رابطه

و همکاری می‌تواند ارتباطات بین افراد را مستحکم کند و احتمال موفقیت کسب و کارهای جدید روستایی را افزایش می‌دهند. لوین (۲۰۱۵) در پژوهشی با عنوان سرمایه اجتماعی به‌عنوان مانع توسعه، هنجارها و اعتماد در مناطق روستایی ایالت راجستان در هند به این نتیجه رسیدند که اگر نتوان رابطه‌ای بین کشاورزان برقرار کرد و اعتماد آن‌ها را به همدیگر و با سازمان‌ها تقویت کرد، نتیجه کار این خواهد بود که سود حاصل از کشاورزی کم‌تر می‌شود. همچنین، اگر فقط به برخی از کشاورزان اجازه تعامل با ادارات و نهادها داده شود؛ هنجارها در جامعه بیش‌تر و اعتماد بین فردی تضعیف می‌شود. مجرینک و همکاران (۲۰۱۴) در بررسی نقش نهادهای رسمی و سرمایه اجتماعی در تقویت اقتصاد اتیوپی به این نتیجه رسیدند که روابط اجتماعی مناسب (اعتماد، اطمینان و انگیزه) بین نهادهای رسمی و کشاورزان کنجدکار باعث می‌شود که کشاورزان فقط با نهادهای رسمی قرارداد امضاء کنند و محصول خود را به نهادهای غیردولتی و دلال‌ها ن فروشند تا اقتصاد کشاورزان بهبود یابد.

هدف از این پژوهش، بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم شاخص‌های سرمایه اجتماعی (احساس تعلق، مشارکت اجتماعی، اعتماد بین افراد، اعتماد نهادی و انسجام اجتماعی) بر مشارکت در اجرای طرح‌های اصلاح و احیای مراتع شهرستان قروه است.

مواد و روش‌ها

شهرستان قروه در دشت وسیعی در ۹۳ کیلومتری خاور سنندج و ۷۲ کیلومتری شمال باختری همدان قرار دارد. این شهرستان از شمال به بیجار، از غرب به دهگلان، از شرق به همدان و از جنوب به سنقر در استان کرمانشاه محدود است. مساحت آن ۴۲۶۸ کیلومترمربع می‌باشد. شهرستان قروه بین ۴۷ درجه و ۴۸ دقیقه طول جغرافیایی و ۳۵ درجه و ۱۰ دقیقه عرض جغرافیایی قرار دارد (طرح مرتعداری میهم، ۲۰۰۴).

جامعه آماری ۶۰۰ نفر از بهره‌برداران مراتع شهرستان قروه بودند که با استفاده از جدول مورگان تعداد نمونه در این تحقیق ۲۳۴ نفر انتخاب شد. این مطالعه به روش تحقیق پیمایشی انجام شد و از تکنیک آماری تحلیل مسیر برای بررسی اثر عوامل مختلف بر روی مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع استفاده شده است. چارچوب نظری تحقیق با استفاده از مرور پیشینه نگاشته‌ها تعیین و برای آزمون داده‌های از نرم‌افزار SPSS^{۲۲} استفاده شد. ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این تحقیق،

پرسشنامه است. تحقیق از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش تحقیق، علی-همبستگی است. در این تحقیق از روش معتبرسازی محتوا با مراجعه مکرر به کارشناسان، متخصصین، استادان مجرب و آگاه و استادان رشته‌های منابع طبیعی، مرتعداری و علوم اجتماعی آشنا با مفاهیم مشارکت مورد تأیید قرار گرفت. شاخص مشارکت اجتماعی با ۵ گویه (شرکت و عضویت در گروه‌ها، شرکت در انتخابات شوراهای روستا، دادن زکات و کمک‌های خیریه دیگر، کمک کردن به همسایگان در فعالیت‌های کشاورزی و دامداری و فعالیت در مراسم دینی)، اعتماد بین فردی با ۴ گویه (قرض دادن پول به همسایه‌ها، اعتقاد به وجود رابطه صادقانه بین همسایه‌ها، سپردن منزل به همسایگان جهت مراقبت و قرض دادن وسایل کشاورزی به دیگران)، انسجام اجتماعی با ۴ گویه (مشابهت در اعتقادات و آداب و رسوم، مشابهت از نظر وضعیت مالی، مشابهت از نظر میزان تحصیلات و میزان بجا آوردن صلح‌رحم با همسایگان و آشنایان)، احساس تعلق با ۴ گویه (تمایل به ادامه فعالیت دامداری، احساس مسئولیت در مقابل حفظ و مراقبت از مرتع، احساس مسئولیت نسبت به کنترل دام مجاز در مرتع و احساس مسئولیت نسبت به مناطق قرق شده)، امنیت با دو گویه (احساس امنیت در روز و احساس امنیت در شب) و اعتماد نهادی، با اعتقاد به در نظر گرفتن منافع عمومی از سوی نهادها سنجیده شدند. همچنین، ۵ گویه (تمایل به سرمایه‌گذاری در طرح‌های اصلاح و احیا، تمایل به مشارکت اقتصادی در طرح‌ها، تمایل به همکاری در اجرای طرح‌های اصلاح و احیا، تمایل به شرکت در کارگاه‌های آموزشی و تمایل به ملاقات عمومی با مسئولان) برای سنجش متغیر وابسته (تمایل به مشارکت) در نظر گرفته شد. برای تعیین مقدار اثرگذاری شاخص‌ها در میزان تمایل به مشارکت از مقادیر R^2 استفاده شد. برای بررسی رابطه بین تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع با متغیرهای احساس تعلق، مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، اعتماد بین افراد، اعتماد نهادی و امنیت از ضریب همبستگی اسپیرمن استفاده شد. از آنجا که هر متغیری ممکن است از طریق مسیرهای متعدد بر متغیر وابسته تأثیر بگذارد، برای محاسبه کل اثرات غیرمستقیم یک متغیر بر متغیر دیگر، اثرات مسیرهای غیرمستقیم آن دو متغیر با همدیگر جمع شدند. برای بدست آوردن اثرات علی کل، اثرات مستقیم و غیرمستقیم با همدیگر جمع شدند (کلانتری، ۲۰۱۲). متغیر امنیت اجتماعی که رابطه معنی‌دای با تمایل به مشارکت نداشت در مدل تحلیل مسیر قرار داده نشد.

نتایج

نتایج حاصل از پرسشنامه نشان می‌دهد که میانگین سنی افراد ۴۲/۵ سال و با انحراف معیار ۱۵/۷۵ بود. میانگین سواد، ۶ سال با انحراف معیار ۴/۴۱ سال بود. همچنین، میانگین تجربه کشاورزی و دامداری ۲۱/۱۸ سال نشان دهنده تجربه بالای آزمودنی‌ها بود. اکثر افراد دارای زمین کشاورزی دیم هستند و میزان درآمد سالانه پاسخگویان ۸ میلیون تومان بود (جدول ۱). همچنین، ضریب آلفا برای متغیرهای مورد بررسی در مقاله محاسبه شد که توضیحات آن در جدول (۲) بیان شد. نتایج نشان داد که شاخص اعتماد بین افراد و اعتماد نهادی به ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین ضریب آلفا را به خود اختصاص دادند.

جدول ۱- ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخگویان.

ویژگی جمعیت	میانگین	انحراف معیار
سن	۴۲/۵	۱۵/۷۵
بعد خانوار	۴/۹۰	۲/۳۵
تجربه کشاورزی و دامداری (سال)	۲۱/۱۸	۱۵/۷۱
سطح تحصیلات (سال)	۶	۴/۴۱
زمین آبی (هکتار)	۲/۵	۵/۳۱
زمین دیم (هکتار)	۷/۳	۳/۲۹
درآمد سالانه (میلیون تومان)	۸	۴/۶

جدول ۲- ضریب آلفا برای متغیرهای مورد بررسی.

ردیف	مقیاس	تعداد گویه‌ها	ضریب آلفا
۱	مشارکت اجتماعی	۶	۰/۷۷
۲	اعتماد بین افراد	۵	۰/۸۲
۳	اعتماد نهادی	۵	۰/۶۹
۴	انسجام اجتماعی	۷	۰/۷۹
۵	احساس تعلق	۵	۰/۷۲
۶	امنیت	۶	۰/۷۰

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیونی میزان نقش متغیرهای مستقل به مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع نشان داد که (بر اساس مقدار R^2 محاسبه شده) متغیرهای مستقل به کار برده شده در مدل تحلیل مسیر قادر به تبیین ۶۲ درصد از واریانس کل تمایل بهره‌برداران به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع بودند (جدول ۳).

جدول ۳- تحلیل رگرسیونی میزان نقش متغیرهای مستقل به تمایل بهره‌برداران به مشارکت.

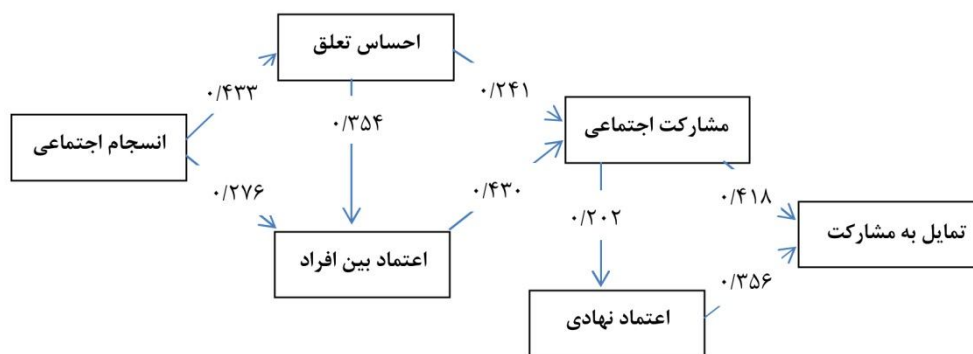
مدل	R	R^2	R^2 تعدیل شده	خطای استاندارد
هم‌زمان	۰/۷۹۰	۰/۶۲۴	۰/۴۶۲	۴/۰۳۲

نتایج حاصل از آزمون همبستگی اسپیرمن، نشان داد که به جز شاخص امنیت، بقیه شاخص‌ها با میزان تمایل به مشارکت رابطه معنی‌داری دارند. همچنین، بیش‌ترین میزان ضریب همبستگی مربوط به شاخص مشارکت اجتماعی و کم‌ترین ضریب همبستگی مربوط به امنیت اجتماعی بود. بنابراین، به جز شاخص امنیت بقیه شاخص‌ها در مدل تحلیل مسیر قرار داده می‌شوند. همچنین، سرمایه اجتماعی کل که مجموع متغیرهای مستقل را شامل می‌شود با تمایل به مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های اصلاح و احیا رابطه مثبت و معنی‌دار را نشان داد (جدول ۴).

جدول ۴- رابطه شاخص‌های سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل) با میزان تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاحی و احیایی (متغیر وابسته).

Sig	ضریب همبستگی	متغیرهای مستقل
۰/۰۰۰	۰/۳۴۰	احساس تعلق
۰/۰۰۰	۰/۴۱۸	مشارکت اجتماعی
۰/۰۰۰	۰/۳۳۶	انسجام اجتماعی
۰/۰۰۰	۰/۳۹۵	اعتماد بین افراد
۰/۰۰۰	۰/۳۵۶	اعتماد نهادی
۰/۶۲۴	۰/۰۵۷	امنیت
۰/۰۰۰	۰/۴۲۱	سرمایه اجتماعی کل

بعد از تعیین عوامل اثرگذار بر تمایل به مشارکت اقدام به ترسیم مدل نظری تحلیل مسیر شد و ضرایب بتا برای آن‌ها تعیین شد. در این مدل، متغیر اعتماد نهادی اثر غیرمستقیم بر متغیر وابسته ندارد. در این مدل تحلیل مسیر، انسجام اجتماعی در ابتدای مدل قرار گرفت و با اثرگذاری بر دو شاخص احساس تعلق و اعتماد بین افراد آغازگر مدل است. این دو شاخص در ادامه بر مشارکت اجتماعی اثر می‌گذارند. در نهایت مشارکت اجتماعی با تأثیر بر اعتماد نهادی بر تمایل به مشارکت بهره‌برداران اثر غیرمستقیم خود را می‌گذارد. همچنین، شاخص‌های مشارکت اجتماعی و اعتماد نهادی تنها متغیرهایی هستند که اثرگذاری مستقیم بر تمایل به مشارکت بهره‌برداران در طرح‌های اصلاح و احیا مراتع دارند (شکل ۱).

شکل ۱- مدل نظری تمایل به مشارکت بر اساس شاخص‌های اثرگذار در سرمایه اجتماعی.

پس از بدست آمدن ضرایب بتا، تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم (مجموع مسیرها) هر یک از متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته محاسبه شد. نتایج حاصل از جدول ۵ نشان می‌دهد که متغیر اعتماد نهادی، بیشترین اثر مستقیم را بر میزان تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیا مراتع دارد. با توجه به ستون اثرات غیرمستقیم که از مجموع مسیرها به دست آمده است می‌توان گفت که متغیرهای اعتماد بین فردی، احساس تعلق و مشارکت اجتماعی بیشترین اثر غیرمستقیم و متغیرهای احساس تعلق و انسجام اجتماعی کمترین اثر غیرمستقیم را بر میزان تمایل به اصلاح و احیای مراتع دارند. متغیر انسجام اجتماعی با واسطه متغیرهای اعتماد بین افراد و مشارکت اجتماعی (مسیر $0.418 * 0.241 * 0.433$)، احساس تعلق با واسطه متغیر مشارکت اجتماعی (مسیر $0.191 * 0.241 * 0.433$) و

اعتماد بین افراد با واسطه مشارکت اجتماعی (۰/۴۳۰×۰/۴۱۸) بیش‌ترین اثر بر روی متغیر وابسته دارند. در نهایت، نتایج حاصل از مجموع اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرها نشان می‌دهد که مشارکت اجتماعی و اعتماد نهادی بیشترین و متغیرهای اعتماد بین افراد، احساس تعلق و انسجام اجتماعی کمترین تأثیر را بر میزان تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع دارند.

جدول ۵- مسیرها، اولویت‌بندی و اثرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته (تمایل به مشارکت).

اولویت	مجموع اثرات	اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	مسیرهای تأثیرگذار متغیرهای مستقل	متغیر مستقل
۱	۰/۲۳۳	۰/۰۴۲	۰/۱۹۱	۰/۲۰۲*۰/۳۵۶	مشارکت اجتماعی
۲	۰/۲۱۲	-	۰/۲۱۲	-	اعتماد نهادی
				۰/۲۴۱*۰/۴۱۸	
۴	۰/۰۹۱	۰/۰۹۱	-	۰/۲۴۱*۰/۲۰۲*۰/۳۵۶	احساس تعلق
				۰/۳۵۴*۰/۴۳۰*۰/۴۱۸	
				۰/۳۵۴*۰/۴۳۰*۰/۲۰۲*۰/۳۵۶	
۳	۰/۱	۰/۱	-	۰/۴۳۰*۰/۲۰۲*۰/۳۵۶	اعتماد بین افراد
				۰/۴۳۰*۰/۴۱۸	
				۰/۴۳۳*۰/۲۴۱*۰/۴۱۸	
				۰/۴۳۳*۰/۲۴۱*۰/۲۰۲*۰/۳۵۶	
۵	۰/۰۶۴	۰/۰۶۴	-	۰/۴۳۳*۰/۳۵۴*۰/۴۳۰*۰/۴۱۸	انسجام اجتماعی
				۰/۴۳۳*۰/۳۵۴*۰/۴۳۰*۰/۲۰۲*۰/۳۵۶	
				۰/۲۷۶*۰/۴۳۰*۰/۴۱۸	
				۰/۲۷۶*۰/۴۳۰*۰/۲۰۲*۰/۳۵۶	

بحث و نتیجه‌گیری

مرتع یک اکوسیستم طبیعی و تأمین‌کننده ۲۰ درصد پروتئین مصرفی و درآمد حدود ۶ میلیون نفر (۹۱۶۰۰۰ خانوار) از جمعیت روستایی و عشایری کشور هستند، لذا تلاش جهت پایداری و ثبات آن از اهمیت بالایی برخوردار بوده و یکی از راه‌های پایداری آن اجرای صحیح، دقیق و با همیاری ساکنین مناطق منطقه طرح است (موسوی، ۲۰۰۳).

در این پژوهش شش متغیر تأثیرگذار بر میزان تمایل به مشارکت معرفی شدند که متغیر امنیت، به دلیل عدم رابطه معنی‌داری با متغیر مستقل در مدل تحلیل مسیر قرار نگرفت. مشارکت اجتماعی هم اثر مستقیم و هم اثر غیرمستقیم بر متغیر وابسته داشت و تنها به واسطه یک متغیر (اعتماد نهادی) بر میزان تمایل اثر غیرمستقیم داشت. همچنین، این متغیر دارای بیش‌ترین اثر کل بر روی متغیر وابسته بود که نشان از اهمیت این متغیر در مدل دارد. نتایج حاصل از این پژوهش با تحقیقات ووپر و دروستن (۲۰۱۵) و ووپر و همکاران (۲۰۱۶) که بیان کردند کشاورزهایی که بیش‌تر در ارتباط با سایر کشاورزها بودند توانستند بهره بیشتری از زمین‌های خود ببرند و به درآمد بالاتری رسیدند، هم‌سو است. در واقع مشارکت اجتماعی بین کشاورزان توانسته است اعتماد نهادی را تقویت کند و تمایل به مشارکت را بالا ببرد. نکته قابل توجه این است که اثر مستقیم مشارکت اجتماعی کم‌تر از اثر مستقیم اعتماد نهادی است و مشارکت اجتماعی تنها به واسطه متغیر اعتماد نهادی به عنوان اثرگذارترین متغیر بر میزان تمایل به مشارکت معرفی شود. بنابراین، پیشنهاد می‌شود با تقویت بنیه اعتماد نهادی از طریق ایجاد کانال‌هایی ارتباطی جهت باور و اطمینان روستانشینان به ادارات و سازمان‌های مربوطه، اهرمی قوی و تأثیرگذار به نام اعتماد نهادی را فعال کرد. چراکه با زنده شدن این متغیر مشارکت اجتماعی خودش را بیش از پیش نمایان می‌کند. ناگفته نماند که در این پژوهش، اعتماد نهادی فقط اثر مستقیم بر میزان تمایل به مشارکت داشت. نتایج این بخش با پژوهش‌های لوین (۲۰۱۵) که بیان کردند عدم رابطه بین کشاورزان و نبود اعتماد آن‌ها را به همدیگر و با سازمان‌ها نتیجه‌ای جز سودآوری کم‌تر را به دنبال نخواهد داشت، همخوانی دارد. به نظر می‌رسد با بالا بردن سطح اطمینان ساکنین منطقه از اظهارات کارشناسان منابع طبیعی، میزان اعتماد نهادی افزایش می‌یابد و نظرات بین مردم و مسئولین بیشتر مبادله می‌شود. بنابراین، پیشنهاد می‌شود کارشناسان ادارات مربوطه به اظهاراتی که بیان می‌کنند کاملاً پایبند باشند و تعهداتی را که در قبال مردم دارند در کوتاه‌ترین زمان اجرایی نمایند.

اعتماد بین افراد به واسطه متغیرهای مشارکت اجتماعی و اعتماد نهادی، سومین متغیر تأثیرگذار بر میزان تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیای مراتع بود. این متغیر به واسطه متغیر مشارکت اجتماعی بیشترین اثر غیرمستقیم را بر میزان تمایل به مشارکت دارا بود. از آنجاکه این متغیر اثر مستقیم بر میزان تمایل به مشارکت نداشت، اما اثرات غیرمستقیم آن به گونه‌ای بود که تأثیرگذاری این عامل را بر تمایل به مشارکت هویدا کرد. نتایج حاصله با پژوهش مارشال (۲۰۰۴) که اعتماد بین اعضای جامعه را عاملی مؤثر بر میزان مشارکت معرفی می‌کنند، هم‌سو است. متغیر اثرگذار بعدی در این پژوهش،

مربوط به احساس تعلق بود. این متغیر فاقد اثر مستقیم و به واسطه متغیر مشارکت اجتماعی دارای بیشترین اثرگذاری غیرمستقیم بود. شایان ذکر است که اثرگذاری غیرمستقیم این متغیر بیش از اثرات غیرمستقیم اولین متغیر تأثیرگذار بر میزان مشارکت (مشارکت اجتماعی) بود، که این نتیجه می‌تواند اهمیت این متغیر را در مدل ارائه شده سرمایه اجتماعی بهتر نشان دهد. نتایج به‌دست آمده با نتایج پژوهش فورست و کرنس (۲۰۰۱) که احساس تعلق را ادراک ذهنی مردم از محیط معرفی می‌کند و آن را یک فاکتور اثرگذار می‌داند، هم‌سو است. پیشنهاد می‌شود که با برگزاری کلاس‌های آموزشی و ایجاد انگیزه در میان ساکنین منطقه، احساس آن‌ها را نسبت به مرتع و کارشناسان مرتعداری بهبود بخشید تا مردم دیدشان نسبت به طرح‌های مرتعداری بهتر شود و ماحصل آن تمایل هرچه بیشتر آن‌ها در اجرای صحیح طرح‌های اصلاح و احیا باشد. همچنین، با توجه به اثرات کل می‌توان گفت که متغیر انسجام اجتماعی دارای بیش‌ترین مسیر اثرگذار و اما کم‌ترین اثر بر میزان تمایل به مشارکت بود. شایان ذکر است که اثر غیرمستقیم این متغیر بیشتر از اثرات غیرمستقیم اولین متغیر اثرگذار بر تمایل به مشارکت در طرح‌های اصلاح و احیا (مشارکت اجتماعی) بود، که این نتایج اهمیت انسجام اجتماعی را در مدل تحلیل مسیر نشان می‌دهد. نتایج حاصله، با پژوهش‌های گرین و هاینس (۲۰۰۲) و ازکیا و غفاری (۲۰۰۴) که بیان کردند انسجام اجتماعی، توافق بین افرادی است که در یک نظام اجتماعی مشارکت می‌کنند و از نظر آن‌ها این توافق می‌تواند به‌خاطر هنجارها، ارزش‌ها، عقاید و ساختارهای آن باشد، هم‌سو است. می‌توان این‌گونه بیان کرد که هم‌سطح بودن ساکنین یک سامان عرفی از نظر میزان تحصیلات، درآمد، اعتقادات مشترک و غیره، سبب هم‌مدلی بیشتر بین اعضا شده و تمایل گروهی به مشارکت را در جامعه سبب می‌شود.

سرمایه اجتماعی؛ شبکه‌های روابط اجتماعی، انجمن‌ها و نهادهایی را شامل می‌شود که با هنجارهای مشترک و روابط متکی بر اعتماد شکل می‌گیرند. سرمایه اجتماعی مانند انواع دیگر سرمایه، مولد است و امکان دستیابی به اهداف مشخصی را فراهم می‌کند که بدون آن غیرقابل دسترس است. در نظر گرفتن این موضوع در مورد طرح‌های اصلاحی و احیایی مراتع اهمیت ویژه‌ای دارد، زیرا پرداختن به طرح‌های اصلاح و احیا، هنگامی که ساکنین منطقه خود را در اجرای طرح‌ها و بهره‌وری از ارزش افزوده آن سهیم بدانند، ضامن دستیابی به منابع و ارزش‌هایی است که از قبل امکان‌پذیر نبود؛ ارزش‌هایی که می‌تواند به بهبود کیفیت اجرای طرح‌ها منجر شود.

منابع

1. Kepe, T. 2008. Beyond the numbers: Understanding the value of vegetation to rural livelihoods in Africa. *Geoforum*. 39: 958-968.
2. Anheier, H., and Kendall, J. 2002. Interpersonal trust and voluntary associations. *British Journal of Sociology*. 53: 343-362.
3. Azkia, M., and Ghafari, Gh. 2004. Rural development with a focus on rural community of Iran. Naey Publishing, Tehran. 180p.
4. Bellemare, M.F., 2015. Contract farming: what's in it for smallholder farmers in developing countries? *Choices*. 30(3): 118-127.
5. Berkes, F., Colding, J., and Folke, C. 2008. Navigating social-ecological systems: building resilience for complexity and change. (3th Ed.), Cambridge University (UK). 269p.
6. Bernard, T., Dercon, S., Orkin, K., and Taffesse, A.S. 2014. The future in mind: Aspirations and forward-looking behaviour in rural Ethiopia. (6th Ed.), Africa Oxford (UK). 460p.
7. Bernard, T., Dercon, S., Orkin, K., and Taffesse, A.S. 2015. Will video kill the radio star? Assessing the potential of targeted exposure to role models through video. *Journal of World Bank Economic Review*. 29(1): S226-S237.
8. Bodin, O., and Crona, B.I. 2009. The role of social networks in natural resource governance: What relational patterns make a difference?. *Journal of Global Environmental Change*. 19(3): 366-374.
9. Bustos, B., Folchi, M., and Fragkou, M. 2016. Coal mining on pastureland in Southern Chile: Challenging recognition and participation as guarantees for environmental justice. *Geoforum*. 22(3): 255-266.
10. Range Management Plan Mayham Village, 2004. Company Zrksht Dehgolan, Qorveh city Department of Natural Resources. 79p.
11. Emani Jajromi, H. 2001. Social capital and urban management. *Journal of Urban Management*. 2(7): 34-46.
12. Farzaneh, S., and Ramezani, A. 2012. Examine the relationship between social capital and Urban Development (Case Study: Ghaemshahr). *Journal of Sociology Youth Studies*. 3(6): 109-132.
13. Feigenberg, B., Field, E., and Pande, R. 2013. The economic returns to social interaction: Experimental evidence from microfinance. *The Review of Economic Studies Journal*. 80(4): 1459-1483.
14. Forrest, R., and Kearns, A. 2001. Social cohesion, social capital and the neighborhoods. *Journal of Urban Studies*. 38(12): 210-224.
15. Green, G.P., and Haines, A. 2002. Asset building and community development. Thousand Oaks, CA: 109-119.
16. Guiso, L., Sapienza, P., and Zingales, L. 2008. Alfred Marshall Lecture social capital as good culture. *Journal of the European Economic Association*. 6(2-3): 295-320.

17. Hean, S., Cowly, S., and Forbes, A. 2003. The M-C-M cycle and social capital. *Journal of Social Science Medicine*. 56: 1061-72.
18. Kalantari, Kh. 2012. *Data Processing and Analysis in Socio-Economic Research*. (5th Ed.). Saba Farhang, University of Tehran. 388 p.
19. Karami Dehkordi, A., Mehrdost, Kh., and Jahani, J. 2011. The importance of public participation in the conservation of natural resources (Case Study Taherabad Village Watershed Thm- province). *First National Congress of Food Science and New Technologies*. Pp: 29-37.
20. Kay, A. 2005. Social capital, the social economy and community development. *Journal of Community Development*. 41(2): 160-173.
21. Khatonabadi, S.A.M., and Mirzaali, A. 2001. Preventive factors of herders' participation in rehabilitation of rangelands AqQala in Golestan province. *Science and Technology of Agriculture and Natural Resources Journal*. 5(1): 39-54.
22. Levien, M. 2015. Social capital as obstacle to development: brokering land, norms, and trust in rural India. *Journal of World Development*. 74: 77-92.
23. Marshall G.R. 2004. Farmers cooperating in the commons? A study of collective action in salinity management. *Journal of Ecological Economics*. 51(3-4): 271-286.
24. Meijerink, G., Bulte, E., and Alemu, D. 2014. Formal institutions and social capital in value chains: The case of the Ethiopian Commodity Exchange. *Journal of Food Policy*. 49: 1-12.
25. Mohamadiaidghmish, F., Rezazadeh, R., and Rafiean, M. 2011. The effective participation of social capital in promoting tissue urban poor in 17 districts of Imam Hassan. *Journal of Academy of Art University*. 3(14): 20-34.
26. Mosavi, S.M. 2003. The size and complexity of rural rangeland management strategies in Iran. *Journal of forest and grassland*. 2(9): 6-29.
27. Moyes, D., Ferri, P., Henderson, F., and Whittam, G. 2015. The stairway to Heaven? The effective use of social capital in new venture creation for a rural business. *Journal of Rural Studies*. 39: 11-21.
28. Narayan, D. 1994. Contribution of people's participation: Evidence from 121 rural water supply projects. *Environmentally Sustainable Development, Occasional Paper Series, No. 1*. Washington, DC: World Bank. 122p.
29. Oakley, P., and Marsden, D. 1989. *Approaches to participation in rural development*. International Labor Office, Geneva. 118p.
30. Pamuk, H., Bulte, E., and Adekunle, A.A. 2014. Do decentralized innovation systems promote agricultural technology adoption? Experimental evidence from Africa. *Journal of Food Policy*. 44: 227-236.
31. Rigg, J. 2006. Land, farming, livelihoods, and poverty: Rethinking the links in the rural south. *Journal of World Development*. 34(1): 180-202.

32. Scoones, I. 2009. Livelihoods perspectives and rural development. *Journal of Peasant Studies*. 36(1): 71-96.
33. Shirvani, A. 2003. The effect of the performance of public sector organizations on social capital. Public administration doctoral thesis. Islamic Azad University Science and Research Branch of Tehran. 110p.
34. Wuepper, D., and Drosten, B. 2015. Economic implications of historically evolved self-efficacy: Agent based modeling and empirical evidence from rural Ghana. *Journal of Food Policy*. 55: 81-97.
35. Wuepper, D., and Sauer, J. 2016. Explaining the performance of contract farming in Ghana: The role of self-efficacy and social capital. *Journal of Food Policy*. 62: 11-27.
36. Wuepper, D., Zilberman, D., and Sauer, J. 2016. Self-efficacy and technology adoption in Ghana-how cultural beliefs affect responses to rainfall changes. CSAE Conference, St. Catherine's College, Oxford University.
37. Yercan, M. 2003. Management turning-over and participatory management of irrigation schemes: A case study of the Gediz River Basin in Turkey. *Journal of Agricultural Water Management*. 62(3): 205-214.

